

УДК 347.752.5(477)

М. В. Старинський, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті наводиться аналіз чинної Конституції України на предмет наявності в ній норм, які є основою правового регулювання валютних відносин на території України.

Ключові слова: Конституція, конституційні норми, правовий статус, уніановажений суб'єкт, валютна сфера, валютне регулювання, валютний контроль.

В статті аналізується діяюча Конституція України на предмет наявності в ній норм, які є основою правового регулювання валютних відносин на території України.

Ключевые слова: Конституция, конституционные нормы, правовой статус, унравозажеченный субъект, валютная сфера, валютное регулирование, валютный контроль.

Постановка проблеми. Прийняття Україною в 1996 році Конституції стало переломним моментом у функціонуванні не лише органів влади, а й усього українського суспільства, оскільки саме цієї подією було запущено процес його конституціоналізації. Сама конституціоналізація державного та суспільного життя в Україні – це складні процеси, направлені на забезпечення конституційної законності (відповідності чинній Конституції всіх правовідносин, які виникають, здійснюються та припиняються в суспільстві), досягнення відповідного рівня конституційної свідомості українського суспільства, надання суб'єктам права конституційних умов та павичок для найбільш ефективної реалізації конституційних прав та досягнення сталої конституційної практики, яка передбачає звернення не тільки до діючих у конституційно-правовій реальності юридичних постулатів та конституційної

ідеології, а й до презумпцій, традицій та звичаїв, навіть конституційно-правових фікцій, поза якими конституційна практика неможлива [2, с. 4].

Статтею 8 Конституції України було закріплено конституційний принцип верховенства права та закладено фундамент для побудови правової держави. Також було особливо наголошено на тому, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (п. 1 ст. 8 Конституції України).

Зазначене дає можливість зробити цілком логічний висновок про те, що для того, щоб відповідні, які виникають, здійснюються та припиняються на території України як самостійної, незалежної, демократичної держави, були визнані правовими, вони мають відповідати Конституції України та її нормам.

Випливає з цього вимога повною мірою стосуватися і валютних правовідносин, що виникають, здійснюються та припиняються на території України.

© М. В. Старинський, 2011

На жаль, доводиться констатувати факт відсутності досліджень конституційно-правових основ валютних правовідносин вітчизняними вченими-юристами, а враховуючи положення Конституції України, можна з впевненістю сказати, що такі дослідження є не тільки актуальними, а й важливими для подальшого розвитку України як незалежної, самостійної та економічно могутньої держави, на території якої панує режим конституційної законності.

Враховуючи зазначене, метою нашої статті є окреслення основних конституційно-правових засад регулювання валютних відносин, а завданням – дослідження конституційних положень, на яких мають базуватись валютні правовідносини.

Аналіз наукової юридичної літератури дає можливість говорити, що питанням ролі Конституції в розвитку держави та суспільства присвячені праці таких вчених, як О. П. Васильченко, О. М. Бориславська, А. А. Селіванов, М. П. Орлик, В. С. Скомороха, А. А. Єзеров, В. В. Копітичків, В. Я. Тацій, М. Ю. Тесленко, Ю. М. Тодика, Д. С. Терлецький, В. І Цоклан, В. М. Шаповал та інші. Питанням валютних правовідносин присвячені праці таких вчених, як: С. А. Алісов, О. А. Костюченко, Є. В. Корманов, С. М. Полово, А. М. Іскоростенський, Л. М. Кравченко та інших.

Виходячи з основного матеріалу. Досліджуючи питання конституційно-правових засад валютних правовідносин, на нашу думку, спочатку варто визначитись з головним для нашого дослідження поняттям – “валютні правовідносини”.

Проведене нами дослідження [10, с. 52–56] дає можливість зробити наступні висновки. Не вдаючись до комплексного аналізу визначень, які надаються іншими вченими в юридичній літературі, ми лише констатуємо, що на сьогодні в юридичній літературі, присвяченій дослідженню правового регулювання валютних відносин, преvalюють три основні підходи до визначення поняття “валютні правовідносини”. Деякі дослідники вважають валютними правовідносинами урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між учасниками валютних операцій з приводу проведення таких операцій, а також між учасниками валютних операцій та державними органами у зв'язку з регулюванням порядку проведення валютних операцій та контролем за його додержанням [1, с. 40]. Інші вважають валютними правовідносинами ті, в яких суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення валютного регулювання і валютного контролю, урегульовані нормами фінансового права та мають владо-майновий характер [4, с. 62]. Окремі автори взагалі не надають визначення поняття валютних правовідносин, а констатують лише те,

що їх можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні валютні правовідносини становлять сукупність публічно-правових та приватно-правових відносин, що виникають з приводу валютних цінностей. У вузькому розумінні валютні правовідносини стотожуються або з публічними, або тільки з приватними правовідносинами [3, с. 21].

Опійкуючи зазначені підходи з точки зору конструювання поняття, ми можемо цілком справедливо дійти висновку, що вони досить неточно відображають те явище, яке ми називаємо “валютні правовідносини”, що призводить до викривлення нашого уявлення про нього.

На нашу думку, при подальшій визначенні поняття “валютні правовідносини” варто зміцувати акцент на такій його складовій, як суспільні відносини та валюта.

Досліджуючи зміст суспільних відносин, варто наголосити на тому, що вони в соціальній філософії вживаються в двох значеннях: в широкому, коли маються на увазі будь-які відносини, що виникають між людьми в суспільстві, і у вузькому, коли маються на увазі тільки відносини між великими соціальними групами, які мають безпосередньо суспільний характер.

Вважаємо за доцільне взяти за основу широке сприйняття суспільних відносин, оскільки саме воно дає можливість акцентувати увагу на тому, що в них бере участь суб'єкт, який має відповідати певним критеріям (приналежність до певної соціальної групи, держави) і вказати на певний зв'язок, в даному випадку соціальний. Беручи за основу широке сприйняття категорії “суспільні відносини” як складової категорії “валютні відносини” звертаємо увагу на те, що термін “валютні” по відношенню до “суспільних відносин” є конкретизуючим і вживається для вказівки на об'єкт зазначених відносин, тобто на валюту.

Стосовно валюти слід зазначити, що після проведення комплексного дослідження [9], проаналізувавши різні підходи науковців стосовно цього питання, під категорією “валюта” слід розуміти гроші іноземних держав. Спираючись на те, що гроші – це загальний еквівалент вартості товарів, робіт, послуг, який є законним засобом платежу, поняття “валюта” варто визначити як загальний еквівалент вартості товарів, робіт, послуг, що є законним засобом платежу на території держави емітента.

Беручи за основу наведені визначення таких категорій, як “суспільні відносини” та “валюта”, поняття “валютні правовідносини” можна визначити як урегульовані нормами права суспільні відносини між уповноваженими суб'єктами з приводу обігу валюти і валютних цінностей,

реалізації яких забезпечується сила державного примусу.

Визначивши поняття "валютні правовідносини", ми таким чином визначились з явищем, конституційно-правові засади якого будемо досліджувати.

Аналіз Конституції України в аспекті встановлення конституційно-правових засад будь-якої діяльності дає можливість стверджувати, що всі конституційні норми можна поділити на дві групи. До першої групи можна віднести норми, які визначають загальний конституційно-правовий режим будь-якої діяльності, тобто встановлюють її загальні конституційно-правові засади. До другої групи входять норми, які є вже спеціальними відносно того чи іншого виду діяльності. Не є виключенням і валютні правовідносини, тому для логіки викладу ми спробуємо коротко охарактеризувати норми як першої, так і другої групи.

Характеризуючи конституційні норми, що можна віднести до першої групи, в аспекті дослідження конституційно-правових засад валютних правовідносин вважаємо за необхідне зосередити свою увагу на наступних конституційних положеннях.

Так, статтею 1 Конституції України встановлено, що Україна є правовою державою. Це означає, що в "державі існує суверена ієрархія нормативних актів, відповідно до яких постанови та інші рішення органів виконавчої влади мають підзаконний характер і не повинні викривляти сутність і зміст законів [8]". Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні норми Конституції України є нормами прямої дії. Вони діють безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти [6]. Спираючись на аналіз зазначених норм, ми цілком логічно доходимо висновку про те, що будь-які нормативно-правові акти, які діють на території України, мають характер доповнення, розвитку Конституції України. Відносини, які виникають, змінюються та припиняються на території України, для того щоб вони були визнані правовими, мають відповідати положенням Конституції України та нормативно-правовим актам, що прийняті в її розвиток та не суперечать їй. Разом з тим ті нормативно-правові акти, що прийняті в розвиток Конституції України і на її виконання, є її нормативно-правовим продовженням.

Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Держава різними правовими засобами забезпечує захист прав і свобод

людини і громадянина в особі органів законодавчої, виконавчої і судової влади та інших державних органів, які здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [7]. При цьому відповідно до статті 19 Конституції правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути змушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України.

В п. 1 ч. 12 статті 92 Конституції України визначено, що виключно законами України визначаються організація і діяльність органів виконавчої влади. За Конституцією України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (стаття 75), до повноважень якого належить прийняття законів (п. 3 ч. 1 статті 85). Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (стаття 115).

В Україні гарантується право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Також держава однаково забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право приватної власності є непоприщипим (ч. 4 статті 13, ч. 4, статті 41 Конституції України). Стаття 43 Конституції встановлює норми, відповідно до яких кожен має право на працю, що включає можливість заробити собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

До другої групи конституційно-правових норм, які вже конкретно стосуються валютних відносин і встановлюють спеціальний правовий режим діяльності, пов'язаної з обігом валюти на території України, можна віднести наступні. Але перед тим, як безпосередньо їх охарактеризувати, звернемо увагу на наступну конституційну норму. Так, у статті 92 Конституції України, а саме в п. 2 ч. 2 зазначено, що виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків, статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України". Спираючись на цю норму, ми цілком логічно можемо зробити висновок про те, що в Конституції визначено лише найбільш загальні засади діяльності у зазначених сферах, що мають отримати розвиток у спеціальному законодавстві України.

Переходячи до характеристики другої групи конституційних норм, варто вказати на те, що досліджуючи валютні правовідносини та надаючи їх

визначення, ми цілком свідомо робили акцент на двох суттєвих, на нашу думку, елементах, а саме на уювноважених суб'єктах та валюті як об'єкті валютних правовідносин.

Окремливши конституційно-правові норми, які конкретно стосуються цих елементів, ми тим самим визначимо конституційно-правом засади регулювання валютних відносин.

Стосовно конституційно-правових основ функціонування валюти та валютних цінностей як об'єкта валютних правовідносин, слід звернути увагу на норми, що містяться в статті 99 Конституції України. Відповідно до вказаної статті грошовою одиницею України є гривня, забезпечення стабільності якої є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України. Спираючись на зазначену норму, можна сказати, що гривня, як національна валюта України, відповідно до Конституції України є єдиним законним платіжним засобом на її території. При цьому, як зазначено в Рішенні Верховного Суду України від 1 грудня 2010 року № 6-50418св10 [5] законодавство не встановлює обмежень щодо можливості використання в Україні грошових одиниць іноземних держав. Питання щодо можливості використання іноземних грошових одиниць розкривається в чинному законодавстві України. Так, відповідно до статті 192 Цивільного Кодексу України іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. Тобто відповідно до Конституції України та законодавства України гривня має статус універсального платіжного засобу, який без обмежень приймається на всій території України, а обіг іноземної валюти обумовлений вимогами спеціального законодавства України. Також відповідно до статті 193 Цивільного кодексу України види майна, що вважаються валютними, та порядок вчинення правочинів з ними встановлюється законодавством України.

Таким чином, враховуючи викладене, можна сказати, що Конституція України містить норми, що визначають основи грошового обігу на території України, а також вказує на спеціальний правовий режим валюти та валютних цінностей, що має розвиток в спеціальному законодавстві України.

Стосовно другого суттєвого елемента поняття "валютні правовідносини", в аспекті його конституційно-правових основ регулювання, можна зазначити наступне:

В теорії права під терміном "уповноважений суб'єкт" розуміють суб'єкт, наділений певними правами (повноваженнями) в окремій галузі діяльності, або в компетенцію якого входять права та обов'язки щодо регулювання певної діяльності. Зазначеним визначенням охоплюються як

державні органи, так і суб'єкти правовідносин (фізичні та юридичні особи).

Стосовно суб'єктів права (фізичних та юридичних осіб) у сфері обігу валюти та валютних цінностей слід, на нашу думку, звернути увагу на те, що чинне законодавство України, яке прийняте в розвиток згаданих вище конституційних положень, валюту та валютні цінності визначає як вид майна зі спеціальним правовим режимом обігу. Тому на всі правовідносини, які пов'язані з обігом валюти та валютних цінностей, розповсюджуються загальні конституційні норми щодо володіння, користування і розпорядження майном, яке суб'єкти отримали у власність на підставі законодавства України.

Стосовно суб'єктів, у компетенцію яких входить повноваження у сфері обігу валюти і валютних цінностей, слід вказати на наступні конституційні норми.

Статтею 99 Конституції України встановлено, що забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні – є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України. На виконання цієї функції Рада Національного банку України відповідно до статті 100 Конституції розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. В розвиток зазначених конституційних норм був прийнятий Закон України "Про Національний банк України", яким було встановлено правовий статус Національного банку України.

В аспекті нашої розвідки зауважимо, що в Законі України "Про Національний банк України" було визначено поняття "грошово-кредитна політика", під якою слід розуміти комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання визначених цим законом засобів та методів.

Також відповідно до п. 14 ст. 7 Національний банк України здійснює відповідно до визначених спеціальним законом валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Враховуючи зазначене, спираючись на норми Конституції України та норми законів, які прийняті на їх розвиток, можна з впевненістю сказати, що на сьогоднішній день за чинним законодавством України лише Національний банк України наділений як уювноважений державний орган відповідною компетенцією у сфері обігу валюти і валютних цінностей та здійснення валютного регулювання і валютного контролю.

Висновки. Конституція України – закон, який має форми прямої дії, і дійсно встановлює конституційно-правові засади обігу валютних і валютних цінностей на території країни, визначає правовий статус Національного банку України

як єдиного державного органу, наділеного відповідною компетенцією у валютній сфері. Також варто вказати на те, що практично всі вищезгадані конституційні форми згадані єврей розвиток у спеціальному законодавстві України.

Список літератури

1. Валютное право : учеб. пособие / [Д. Г. Алексеева, С. В. Пыхтин, П. В. Сапожников, Я. М. Фальковская]. – М. : Норма, 2007. – С. 40.
2. Конституція України в судових рішеннях / М. П. Орлик, А. А. Сасров, Д. С. Терлицький. – К. : Юрвком Інтер, 2011. – С. 4.
3. Костюченко О. А. Валютне законодавство України : навч. посібник. – К. : Атіка, 2006. – С. 21.
4. Крохина Ю. А. Валютное право : учебник для вузов / Ю. А. Крохина, Ю. Л. Смирникова, Ю. В. Тютина; под ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. А. Крохиной. – 2-е изд. – М. : Юрайт-издат, 2009. – С. 62.
5. Рішення Верховного Суду України № 6-50418ев10 від 01 грудня 2010 року "Про стягнення заборгованості за кредитними договорами, процентів за користування кредитними та пені" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
6. Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2001 від 19 квітня 2001 року (справа щодо законності сповіщення про мараї зібрання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.csu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9392.
7. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2001 від 23 травня 2001 року (справа щодо конституційності статті 248-1 ЦПК України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.csu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9394.
8. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2001 від 19 червня 2001 року (справа щодо стажу наукової роботи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.csu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9398.
9. Старинський М. В. Щодо визначення поняття "вексель" // підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 24–30.
10. Старинський М. В. Щодо визначення поняття "валютні правовідносини" // Юридика України. – 2011. – № 8. – С. 52–56.

Summary

The article gives analysis of the effective Constitution of Ukraine concerning availability of provisions which are the basis of legal regulation of currency relations on the territory of Ukraine.

Отримано 10.10.2011